

SPECIFICKÉ PORUCHY UČENÍ

Materiály ke konzultaci 6. 3. 2010

Jaro 2010, SP3MK_SSP3, PhDr. Dana Brožová

SPECIFICKÉ PORUCHY UČENÍ

Definice

„Poruchy učení jsou souhrnným označením *různorodé skupiny poruch*, které se projevují zřetelnými obtížemi při nabývání a užívání takových dovedností, jako je *mluvení, porozumění mluvené řeči, čtení, psaní, matematické usuzování* nebo *počítání*.

Tyto poruchy jsou vlastní postiženému jedinci a předpokládají *dysfunkci centrálního nervového systému*.

I když se porucha učení může vyskytovat *souběžně s jinými formami postižení* (jako např. smyslové vady, mentální retardace, sociální a emociální poruchy) nebo *souběžně s jinými vlivy prostředí* (např. kulturní zvláštnosti, nedostatečná nebo nevhodná výuka, psychogenní činitelé), *není přímým následkem takových postižení* nebo nepříznivých vlivů.“ (Matějček, 1995, s. 24)

Základní pojmy

Dyslexie → specifická porucha čtení.

Dysgrafie → specifická porucha psaní.

Dysortografie → specifická porucha pravopisu.

Dyskalkulie → specifická porucha počítání.

Dyspinxie → specifická porucha kreslení.

Dysmúzie → specifická porucha hudebnosti.

Dyspraxie → specifická porucha schopnosti vykonávat složité úkony.

Historický pohled na SPU

1861 Paul Broca

1674 Carl Wernicke

1877 Adolf Kussmaul

1896 Pringle Morgan, James Kerr, James Hinshelwood

Samuel Torrey Orton (1879 – 1948)

2. pol. 20. století: celosvětový problém, mezinárodní konference, nové výzkumy (Pavlidis, Dickman)

Historický pohled na SPU – ČR

1904 prof. MUDr. Antonín Heverhoch

50. léta 20. stol: Josef Langmeier, Otakar Kučera

60. a 70. léta 20. stol: Zdeněk Matějček, Zdeněk Žlab, Miloš Sovák

1962 třída pro děti s SPU při FDN Brno

1966 první dyslektické třídy při ZŠ v Praze

1971 dyslektická škola v Karlových Varech

O. Zelinková, V. Pokorná, A. Šafrová, Z. Michalová, M. Kocurová, M. Vágnerová, M. Bartoňová, D. Jucovičová, H. Žáčková, Z. Matějček a další.

Terminologie

Specifické vývojové poruchy učení, specifické poruchy učení, vývojové poruchy učení.

Legasthenie, Lese-Rechtschreib-Schwierigkeiten, spezielle Lernprobleme, Teilleistungsschwächen .

Learning disabilities, Specific learning difficulties, Specific learning disability .

Výskyt: přibližně 2 – 4%, u chlapců až třikrát vyšší.

Nespecifické poruchy učení

Projevují se jako zanedbanost, onemocnění, sociálně patologický vývoj, negativismus, chronické onemocnění (alergie, poruchy imunity).

Dítě zaostává ve všech předmětech, doučováním a procvičováním se dá vše napravit.

Didaktogenní poruchy učení

Jedná se o obtíže, které vznikají jako doprovodný efekt buď *špatného přístupu učitele* k dítěti nebo *nevhodným výběrem, aplikací a užitím metod* ve výuce počátečního čtení, psaní a počítání.

Ve svých projevech mohou být takřka totožné s projevy SPU.

Neverbální poruchy učení

- Diferenciace uvnitř SPU.

- Obtíže v prostorové orientaci.
- Obtíže v sociální orientaci.
- Nedostatek smyslu pro rytmus.
- Nápadnosti ve čtení a vývoji řeči.
- Nižší performační než verbální IQ.

ETIOLOGIE SPU

Etiologie – starší pojetí

O. Kučera (český psychiatr) – příčiny obtíží jsou:

1. *lehká mozková dysfunkce* (encefalopatie) asi v 50% případů;
2. *dědičnost* (hereditární příčiny) v 20% případů;
3. *kombinace lehké mozkové dysfunkce a dědičnosti* asi v 15% případů;
4. *neurotická nebo nezjištěné etiologie* u 15%.

Etiologie SPU (dle Pokorné 2001)

A. Dispoziční příčiny

- Genetické vlivy
- Lehká mozková dysfunkce (LMD) a její vliv na vznik poruch učení
- Odchylná organizace cerebrálních aktivit
- Nepříznivá konstelace laterality, netypická dominance hemisfér

B. Nepříznivý vliv prostředí

- Podmínky rodinného prostředí
- Podmínky školního prostředí

Etiologie SPU (dle Zelinkové 2001)

I. Biologicko-medicínská rovina

- Genetika.
- Struktura a fungování mozku – neurobiologie.
- Oftalmokineziologie.
- Cerebrální teorie.

II. Kognitivní rovina (poznávací procesy)

- Fonologický deficit.
- Vizuální deficit.
- Deficit v oblasti řeči a jazyka.
- Deficit v procesu automatizace.
- Deficity v oblasti paměti.
- Kombinace deficitů.

III. Behaviorální rovina

- Rozbor procesu čtení.
- Rozbor procesu psaní.
- Rozbor procesu chování při čtení, psaní a běžných denních činnostech.

PROJEVY JEDNOTLIVÝCH SPU

Dyslexie

je specifická porucha čtení, projevující se neschopností naučit se číst běžnými výukovými metodami. Postihuje *rychlost a správnost čtení, techniku čtení, porozumění čtenému textu.*

Objevují se následující obtíže:

- záměny *tvarově podobných písmen* (inverze statické a dynamické);
- záměny *akusticky podobných hlásek*, obtíže ve sluchové diferenciaci a diskriminaci hlásek;
- neschopnost akustické a optické *analýzy a syntézy* slov;
- obtížné skládání hlásek a písmen do slabik, pomalé *slabikování*;
- *přidávání nebo vynechávání* písmene/ slabiky/ slova,
- *přehazování pořadí* slabik, slov ve větě;
- přetrvávání tzv. *dvojího čtení*;
- domýšlení textu, odhadování slov, odřikávání textu z paměti;
- *poruchy čtení s porozuměním* – neznalost obsahu textu ani bezprostředně po přečtení, také tzv. mechanické čtení;
- pravolevé čtení, vracení se na začátek slova/ řádku;

- vynechávání řádků.

Dyslexie je specifická porucha učení, která je *neurobiologického původu*. Je charakterizována *obtížemi se správným a/nebo plynulým rozpoznáváním slova, špatným hláskováním slov a špatnou schopností dekódovat*. Tyto obtíže jsou typickým následkem *deficitu ve fonologické složce jazyka*, který je často *neočekávaný* ve vztahu k ostatním poznávacím schopnostem a k podmínkám efektivní výuky ve třídě.

Mezi sekundární následky mohou patřit *problémy s porozuměním čteného a omezené čtenářské zkušenosti*, které *brání růstu slovní zásoby a základních znalostí*.

Typy dyslexie

Podle rozboru příčin (A. Lalajeva, 1983):

- dyslexie fonemická,
- dyslexie optická,
- dyslexie agramatická,
- dyslexie sémantická.

Neuropsychologický přístup k dyslexii (Bakker):

- pravohemisférová dyslexie – P-typ,
- levohemisférová dyslexie – L-typ,
- počáteční dyslexie.

Nepravé dyslexie (tzv. pseudodyslexie)

- jsou poruchy čtení, jejichž podkladem je nedostatek nebo porucha jiných oblastech, které mají pak na učení nepříznivý vliv. Nízká úroveň čtení není izolovaným jevem, ale souvisí i s obtížemi v jiných školních předmětech a s celkově špatným školním prospěchem dítěte.

Hyperlexie a časná čtenáři

Dysgrafie

Je to porucha psaní, která postihuje grafickou stránku písemného projevu, tedy *čitelnost a úpravu*. Je vázána na estetickou úroveň psaní.

Projevuje se v následujících oblastech:

- obtíže v zapamatování *tvarů písmen*, jejich napodobování;
- písmo je příliš velké/ malé, často *obtížně čitelné*;

- *nestejná velikost grafémů;*
- opačný *sklon* písma;
- neschopnost udržet písmena na řádku;
- *neupravený písemný projev* – časté škrtní, přepisování písmen;
- neúměrně *pomalé tempo* psaní;
- křečovitě *držení psacího náčiní*, neúměrný přitlak;
- písmařský výkon vyžaduje neúměrně mnoho energie, vytrvalosti a času.

Dysortografie

Je to specifická porucha pravopisu, která je velmi úzce a často spojena s dyslexií. Vystupují zde do popředí *specifické poruchy řeči a nedostatky ve sluchovém vnímání*.

1. Zvýšený počet specifický dysortografických chyb:

- rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek;
- rozlišování slabik dy – di, ty – ti, ny – ni;
- rozlišování sykavek;
- vynechaná, přidaná, přesmyknutá písmena nebo slabiky;
- hranice slov v písmu.

2. Obtíže při osvojování gramatického učiva a při aplikaci gramatických jevů.

Z čeho mohou pramenit obtíže jedince s dysortografií?

- dysfunkce levé/ řečové hemisféry;
- dysfunkce pravé/ ne-řečové hemisféry;
- poruchy v dynamice duševních procesů;
- hyperaktivita;
- důsledek dysgrafie.

Dyskalkulie

Je to *porucha matematických schopností*, která postihuje *manipulaci s čísly, číselné operace, matematické představy, geometrii*.

Typy dyskalkulie:

- Praktognostická.
- Verbální.
- Lexická (numerická dyslexie).
- Grafická (numerická dysgrafie).
- Operační.
- Ideognostická.

Členění poruch matematických schopností dle Nováka

- Kalkulastenie – jedná se o *mírné narušení* matematických dovedností, nepovažuje se za poruchu učení. Bývá zde *nesprávná stimulace ve škole nebo v rodině*.
- Hypokalkulie – *mírné narušení* schopností pro matematiku. Schopnosti se jeví jako podprůměrné, přitom všeobecné *rozumové předpoklady jsou v pořádku*.
- Dyskalkulie – specifická porucha učení. Jedná se o *specifické postižení dovednosti počítat*, které nelze vysvětlit mentální retardací ani nevhodným způsobem vyučování. *Týká se základních početních výkonů*.
- Oligokalkulie – *nízká úroveň rozumových schopností* včetně předpokladů pro matematiku.

Dyspinxie

Je to specifická porucha kreslení. Kresebný projev dítěte je nápadně *primitivní*, charakteristická je *neschopnost zpodobnit danou představu nebo tvar* způsobem adekvátním k věku dítěte.

Projevuje se následujícími obtížemi:

- *neobratnost v zacházení s tužkou* při kreslení jako při psaní;
- křečovitě, tvrdě tahy kreslicím náčiním – *silný přítlak*;
- roztřesené, nejisté linie;
- *neproporcionalita* jednotlivých nakreslených objektů;
- obtíže v napodobení určité sestavy čar nebo ploch;
- neefektivní *rozložení* kresebné plochy;
- časté opravy, gumování, *problémy s kresebným nářadím*.

Dysmuzie

Je to specifická porucha schopnosti vnímání a reprodukce hudby, osvojování *hudebních dovedností*.

Rozlišujeme následující typy:

- dysmuzie *impresivní* (receptivní);
- dysmuzie *totální* (centrální);
- dysmuzie *expresivní* (motorická).

Dítě s dysmuzií má potíže také při vnímání a reprodukci rytmu.

Dyspraxie

Je to specifická porucha obratnosti, schopnosti vykonávat složité úkony. Je nazývána též *syndrom nešikovného dítěte*.

Charakteristická je:

- celková *neobratnost* dítěte;
- *poruchy koordinace* pohybů (hrubá i jemná motorika);
- poruchy rovnováhy;
- sekundárně se buduje *nechuť k motorickým činnostem*;
- porucha *vnímání vlastního tělesného schématu*;
- neschopnost adekvátně napodobit daný pohyb.

Jedinci s dyspraxií bývají okolím hodnoceni jako nešikovní, lajdáci, neposední a neukáznění. Mají problémy v běžném životě.

Nespecifické projevy SPU

Deficity pozornosti.

Zvýšená unavitelnost.

Deficity paměti.

Motorické deficity.

Obtíže v časoprostorové orientaci a ve vnímání posloupnosti.

Obtíže v pravolevé orientaci.

Obtíže v jazyce a řeči.

Emoční labilita, psychomotorická instabilita.

Poruchy aktivity.

Poruchy senzorické integrace.

LEGISLATIVA, PORADENSTVÍ

Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami

Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

Zákon č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.

Vyhláška MŠMT č. 72/2005 Sb. o poskytování služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

Vyhláška MŠMT č. 73/2005 Sb. o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

Vyhláška MŠMT č. 14/2004 Sb. o předškolním vzdělávání.

Vyhláška MŠMT č. 47/2005 Sb. o ukončování vzdělávání ve středních školách závěrečnou zkouškou a o ukončování vzdělávání v konzervatoři absolutoriem.

Vyhláška MŠMT č. 48/2005 Sb. o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky.

Zákon č. 561 ze dne 24. září 2004

o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání – školský zákon

- založen na principu vzdělávacích programů a typů vzdělání;
- rámcové vzdělávací programy → školní vzdělávací programy

§ 16 – Vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami:

- osoba se zdravotním postižením (SPU), zdravotním znevýhodněním, sociálním znevýhodněním;
- speciální vzdělávací potřeby zajišťuje školské poradenské zařízení;
- právo na vzdělání;
- lze zřídit školy, jednotlivé třídy, oddělení či studijní skupiny pro tyto žáky;
- ředitel školy může se souhlasem krajského řadu zřídit funkci asistenta pedagoga.

Vyhláška MŠMT č. 73/2005

Speciální vzdělávání:

- se uskutečňuje *s pomocí podpůrných opatření*, která jsou odlišná nebo jsou poskytována nad rámec individuálních pedagogických a organizačních patření pro žáky stejného věku na běžné škole (§ 1, odst. 1);
- poskytuje se žákům, u kterých byly zjištěny *SVP na základě speciálně pedagogického, případně psycho-logického vyšetření* – rozsah a závažnost SVP je důvodem k zařazení žáka do režimu speciálního vzdělávání (§ 2);
- je zajišťováno *formou individuální nebo skupinové integrace*, ve speciální škole nebo kombinací těchto forem (§ 3);
- *typy speciálních škol* – základní škola pro žáky se specifickými poruchami učení (§ 5 písm. g);
- *individuální vzdělávací plán*;
- *asistent pedagoga* – hlavní činností je pomoc žákům, pedagogickým pracovníkům školy, pomoc při komunikaci se žáky, při spolupráci se zákonnými zástupci žáků;
- *organizace speciálního vzdělávání*;
- *zařazování* žáků se zdravotním postižením do speciálního vzdělávání;
- *počty* žáků;
- *péče o bezpečnost a zdraví* žáků.

Vyhláška MŠMT č. 72/2005

Poradenské služby:

- jsou poskytovány *dětem, žákům, studentům*, jejich *zákonným zástupcům, školám a školským zařízením* na žádost žáků, jejich zákonných zástupců nebo škol;
- podmínkou je *písemný souhlas* žáka/ zákonných zástupců nezletilého žáka;

Obsah poradenských služeb:

- *vytváření vhodných podmínek* pro zdravý vývoj žáků, jejich osobnosti v průběhu vzdělávání;
- *naplňování vzdělávacích potřeb*, rozvíjení schopností, dovedností a zájmů žáků;
- *prevence a řešení* výukových a výchovných *obtíží*, sociálně patologických jevů a dalších problémů;

- vytváření *vhodných podmínek, forem a způsobů* integrace žáků se zdravotním postižením// práce pro žáky, kteří jsou příslušníky národnostních menšin;
- vhodná *volba vzdělávací cesty*, profesního uplatnění;
- péče o *žáky nadané* a mimořádně nadané.

Poskytování poradenských služeb ve škole

- Prevence školní neúspěšnosti;
- primární prevence sociálně patologických jevů;
- kariérové poradenství;
- odborná podpora při integraci a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, včetně žáků z jiného kulturního prostředí;
- péče o žáky nadané, žáky s neprospěchem;
- metodická podpora učitelům.

Výchovný poradce:

- poradenské činnosti;
- metodické a informační činnosti.

Školní metodik prevence:

- metodické a koordinační činnosti;
- informační činnosti;
- poradenské činnosti.

Školní psycholog:

- pracovník s ukončeným vysokoškolským vzděláním v oboru psychologie nebo pedagogika – psychologie;
- diagnostika, depistáž;
- konzultační, poradenské a intervenční práce;
- metodická práce a vzdělávací činnost.

Školní speciální pedagog:

- pracovník s ukončeným vysokoškolským vzděláním v oboru speciální pedagogika;
- depistážní činnosti;

- diagnostické a intervenční činnosti (péče o žáka/ žáky se speciálními vzdělávacími potřebami);
- metodické a koordinační činnosti.

Pedagogicko-psychologická poradna

- Školské poradenské zařízení;
- poskytuje *služby pedagogicko-psychologického a speciálně pedagogického poradenství* a pedagogicko-psychologickou *pomoc při výchově a vzdělávání žáků*;
- děti a mládež od 3 do 19 let;
- *poradenští pracovníci*: psycholog, speciální pedagog, metodik prevence, sociální pracovníce.
- Zajišťuje pedagogicko-psychologickou *přípravenost žáků na povinnou školní docházku* (posudek);
- doporučuje *zařazení žáka do příslušné školy a třídy* a vhodnou formu jeho vzdělávání;
- zjišťuje *speciální vzdělávací potřeby žáků* v běžných školách, vypracovává odborné posudky návrhy opatření pro školy;
- poskytuje poradenské služby žákům se zvýšeným *rizikem školní neúspěšnosti*;
- poskytuje *metodickou podporu* škole;
- prostřednictvím metodika prevence zajišťuje *prevenci sociálně patologických jevů*, realizaci opatření.

Standardní činnosti poraden:

1. Komplexní nebo zaměřená psychologická a speciálně pedagogická diagnostika.
2. Psychologická a speciálně pedagogická intervence.
3. Informační a metodická činnost. Příprava podkladů pro vzdělávací opatření, dokumentace apod.

VARIABILITA VÝVOJE JEDINCE S SPU

1. Poruchy zpracování fonologické informace

Sluchová percepce.

Fonologická diferenciaci.

Fonologická analýza a syntéza.

Fonologická pozornost a paměť.

Vnímání a reprodukce rytmu.

2. Poruchy zpracování ortografické informace

Vizuální percepce.

Intermodální kódování – spojení grafém foném.

Grafémová diferenciacce.

Vizuální sekvenční analýzy.

Rychlost zpracování vizuálních informací.

Prostorová orientace.

3. Dyspraktické obtíže a narušení motorické koordinace

Koordinace očních pohybů (dyslexie).

Koordinace motoriky a kognitivních funkcí (dysortografie).

Manuální neobratnost a senzomotorická koordinace (dysgrafie).

Vliv má i případná zbrkllost, impulzivita a celková hyperaktivita.

4. Poruchy koordinace a integrace jednotlivých funkcí

Propojení zrakové a sluchové podoby čteného textu.

Koordinace pohybů očí a mluvidel.

Nerovnoměrnosti v lateralizaci.

5. Odlišnosti ve způsobu uvažování a zpracování informací

Adekvátní reakce na rychle se měnící podněty.

Pomalé či kolísající tempo práce.

Specifický kognitivní deficit:

- jiné strategie učení a řešení problémů,
- preference méně účelných způsobů osvojení si učiva,
- náhodné učení,
- holistický přístup k řešení problémů.

6. ostatní

U osob s SPU bývá narušen:

- proces automatizace,
- krátkodobá, dlouhodobá, pracovní paměť,
- pozornost,
- poslušnost,
- automatizace.

OSOBNOSTNÍ SPECIFIKA JEDINCŮ S SPU

Sociální a emocionální vývoj

- Obtíže v sociálních vztazích:
- fyzická nezralost (ve srovnání s vrstevníky);
- neadekvátní chování v sociálních situacích;
- potíže v orientaci v sociálním chování;
- narušení komunikačních schopností – problém s vyjadřováním, při reakcích na dotazy;
- obtíže v sociálním učení (nepoučí se z chyb);
- trpí často pocity úzkosti, frustrace, může být i hněv a agresivita → snížení sebehodnocení;
- obtíže se zapamatováním a uspořádáním pořadí;
- časté deprese.

Poruchy chování u žáků s SPU

Primární symptomatologie:

- poruchy pozornosti,
- infantilní chování,
- zvýšená vzrušivost.

Sekundární symptomatologie jako důsledek prožívání neúspěchu, negativního hodnocení.

Nápadné chování u žáků s SPU

1. obrané a vyhýbavé mechanismy;
2. kompenzační chování;

3. agresivita a projevy nepřátelství;
4. úzkostné stažení se do sebe.

Vzniká tzv. *začarovaný kruh poruch učení* (Pokorná, 1997).

Rodina dítěte s SPU

Funkce rodiny: výchovná, citová, ekonomicko-zabezpečovací, biologicko-reprodukční.

Výchova: proces *záměrného působení na osobnost člověka*, jejímž cílem je *dosáhnout pozitivních změn v jeho vývoji* s ohledem na jeho individuální dispozice a stimulující vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností;

Typy výchovy v rodině: *výchova zavrhuující, rozmazluující, perfekcionalistická, úzkostná, autoritářská, demokratická*

Nejčastěji uváděné rysy rodin dětí s SPU

Zvýšená míra zakoušení stresu,

častý výskyt úzkosti a pocitů viny,

menší míra uspokojení ze svého života zakoušená jednotlivými členy rodiny,

příliš velká míra ochraňování svých dětí,

obavy z budoucnosti,

obtíže s přijetím skutečnosti SPU u svého dítěte,

zvýšený důraz na rozvoj sourozenců,

konflikty v rámci rodinných systémů, nedostatečná vzájemná podpora mezi členy rodiny.

Co mohou rodiče udělat?

Rodič je *zároveň i učitelem* – přistupovat k učení pečlivě, učit efektivně.

Pracovat *po menších celcích*, v *klidném prostředí*, výt povzbudivý, přiměřeně dítě chválit.

Dobrá je *spoluúčast rodičů na společné činnosti* (ne jen zadávání úkolů).

Snaha *zabránit neúspěchu* dítěte.

Dobrá rodinná atmosféra – podpora dítěte, spolupráce.

Umožnit dítěti *volnou spontánní hru*, dostatek pohybu.

Vysvětlit dítěti, že i když se snaží, jsou pro něj některé věci velmi obtížné.

Zamyslet se včas nad *perspektivou dětí* – otázka dalšího studia, volby zaměstnání.

SYSTÉMOVÝ PŘÍSTUP K SPU

Význam dovednosti číst a psát v dnešní společnosti a kultuře → školní úspěšnost.

Vliv neúspěchu ve škole na: profesionální kariéru; situaci v rodině; osobnost dítěte.

Problematika SPU zasahuje do různých oblastí života jedince, je tedy nutné sledovat při intervencích osobnost dítěte, její rozvoj v kontextu sociálních vztahů jeho okolí → systémové myšlení.

SYSTÉM:

- vše, co se nějak odlišuje od svého okolí, a co je utvářeno nejméně dvěma navzájem odlišnými, ale souvisejícími prvky;
- jednotlivé systémy se navzájem ovlivňují (př. matka a dítě) → vzniká soustava vztahů;
- charakteristickým znakem systémů je jejich smysluplnost, vždy mají nějaký účel.

Vztahy mezi systémy:

- *primární systém*: stanoven jako předmět našeho odborného zájmu (např. vztahy v rodině)
- *vnitřní systém*: ten nejbližší, bezprostředně ovlivňující funkci systému primárního
- *systém kontextu a nadsystém*: souvislosti, které na primární systém působí méně zjevně nebo nepřímo (př. model rodiny podle Huschke-Rheina)

Svět je soustavou systémů, které se navzájem prolínají → kauzální a systémový přístup.

Systémový přístup nás učí:

- Myslet v souvislostech;
- intervence má smysl na jakékoli rovině;
- mít odpovědnost za každou intervenci;
- otevřenému postoji;
- počítat s možností vlastní kompenzace nezávisle na naší intervenci;
- vede k sebepoznání a sebekritičnosti.